

การพัฒนาสังคม; แนวคิด ทฤษฎี และยุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนแปลง

ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ *

ตอนที่ 1 : ความหมายของการพัฒนา

เศรษฐศาสตร์แห่งชีวิต

ตามความคิดของ Aristotle ในผลงานที่ชื่อ The Nicomachean Ethics เศรษฐศาสตร์เป็นเรื่องที่เกี่ยวพัน กับจริยศาสตร์ และปรัชญาการเมือง โดยมีข้อสรุป 2 ข้อคือ

1. แม้ว่าการแสวงหาวัตถุจะเป็นเรื่องจำเป็น สำหรับมนุษย์ ซึ่งเศรษฐศาสตร์จะมีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหา แต่มนุษย์ก็ยังมีสิ่งที่สำคัญกว่านี้ นั่นคือ ต้องถามเสมอว่า “คุณเราจะดำรงชีวิตอยู่อย่างไร ?” จะอยู่ท่ามกลางความโลภ ความหลงในการสะสมวัตถุ หรืออยู่ท่ามกลางอิสรภาพทางจิตใจ ? เศรษฐศาสตร์ จะต้องตอบคำถามให้ได้

2. เศรษฐศาสตร์เป็นเรื่องเกี่ยวกับการบรรลุเป้าหมายของสังคม วัตถุประสงค์สูงสุด คือ เพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ในสังคม ไม่ใช่ประโยชน์สุขของคนคนเดียว หรือคนกลุ่มเดียว

เศรษฐศาสตร์เป็นเรื่องประโยชน์สุขของประชาชนทั้งชาติไม่ใช่เป็นเรื่องของประสิทธิภาพหรือเรื่องอื่นใด ในกรณีนี้ Aristotle บอกว่า รัฐมีหน้าที่ที่จะต้องส่งเสริม ให้ประชาชน “มีคุณภาพชีวิตที่ดี” เศรษฐศาสตร์จึงต้องให้ความสำคัญแก่แนวคิด “ประโยชน์ส่วนรวม” มากกว่า “ประโยชน์ส่วนตัว” และต้องถามเสมอว่า “เพื่อใคร – เพื่ออะไร ?”

นักเศรษฐศาสตร์ อมตะ เสนา (Amartya Sen) นักเศรษฐศาสตร์คนแรกของเอเชียที่ได้รับรางวัลโนเบลกล่าวว่า เศรษฐศาสตร์กระแสหลักทุกวันนี้ ได้กลายเป็นเรื่องของการแสวงหาวิธีการทางเทคนิคไปแล้วว่าจะผลิตอะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร? และเน้นแค่เรื่องการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เศรษฐศาสตร์กลายเป็นวิศวกรรม หรือกลศาสตร์

* อาจารย์พิเศษ หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยบูรพา

ไปแล้ว เศรษฐศาสตร์ไม่เคยถามคำถาม 2 ข้อแบบที่ Aristotle ถาม อมตะ เสนา กล่าวว่าเมื่อเป็นเช่นนี้ เศรษฐศาสตร์จึงเป็น ศาสตร์ที่คับแคบ มีคณ ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ดังนั้นเราจึงต้องนำมิติทางจริยศาสตร์ กลับคืนสู่ เศรษฐศาสตร์ตามที่ Aristotle เคยชี้แนะไว้ เมื่อหลายพันปีมาแล้ว

ในผลงาน Development as Freedom ศาสตราจารย์อมตะ เสนา ย้ำอีกว่า ในแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ “การพัฒนา” เราจำเป็นต้องให้ความสำคัญ แก่เรื่อง “จริยศาสตร์” เช่นกัน

การสร้าง ความมั่งคั่งทางวัตถุเป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ แต่แนวคิดเกี่ยวกับ “การพัฒนา” จะต้องก้าวข้ามพ้น เรื่องการสะสมความมั่งคั่งทางวัตถุ การขยายตัวของรายได้ประชาชาติ และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการสร้างรายได้ เราไม่ละเลยความสำคัญของการขยายตัวทางเศรษฐกิจแต่เราต้องมองให้ไปไกลกว่านั้น เพื่อที่จะเข้าใจกระบวนการพัฒนาทั้งหมด เราจะต้องตรวจสอบเรื่อง “จุดหมาย” และ “หนทาง” ของการพัฒนาให้ลึกซึ้ง จุดหมายของเราคงไม่ใช่การแสวงหารายได้ หรือความมั่งคั่งสูงสุด เพราะนั่นเป็นเพียง “หนทาง” เท่านั้น ด้วยเหตุผลเดียวกันการขยายตัวทางเศรษฐกิจก็ไม่ได้เป็นจุดหมายของการพัฒนา ดังที่เข้าใจกันทั่วไปที่ถูกดองคือ เรามองว่าการพัฒนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขสมบูรณ์และมีเสรีภาพ

ในคัมภีร์อุปนิษิต (800 ปีก่อนคริสตกาล) มีบทหนึ่งว่าด้วยการสนทนาระหว่างสามภรรยา คู่หนึ่ง ซึ่งกำลังคุยกันว่า ทำอย่างไรจึงจะร่ำรวย แล้วก็เข้าสู่คำถามที่ว่า ความร่ำรวยนั้นจะช่วยให้พวกเขาได้อะไร ตามที่ต้องการหรือไม่? ภรรยา

ถามว่า ถ้าทั้งโลก ถ้าความอุดมสมบูรณ์ทั้งหมดเป็นของเธอแล้ว เธอจะมีชีวิต อันเป็นอมตะหรือเปล่า? สามีนตอบว่า เปล่า เธอจะมีชีวิตเหมือนกับชีวิตคนร่ำรวยๆ ไปที่นั่นเอง อย่าหวังว่ามีความรวยแล้วจะมีความสุขเป็นอมตะ ภรรยาบอกว่า “ถ้าเป็นเช่นนั้น จะร่ำรวยไปทำไม ถ้าชีวิตฉันไม่เป็น อมตะ”

บทสนทนาที่ โยง ไปถึงคำพูดของ อริสโตเติล ที่บอกว่าความมั่งคั่งไม่ใช่สิ่งที่เราใฝ่ฝันหาอย่างแน่นอน สำคัญกว่านั้นเราต้องถามว่าคนเราควรมีชีวิต อยู่อย่างไร?

การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

ตามความเข้าใจทั่วไป “การพัฒนา” เป็นเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจเกี่ยวกับการผลิตและการบริโภค ในระยะเริ่มต้น (หลังสงคราม โลกครั้งที่ 2) ทฤษฎีการพัฒนาให้ความสนใจสูงสุดแก่เรื่อง “การขยายตัว ทางเศรษฐกิจ” (economic growth) ยุทธศาสตร์การพัฒนาและการวางแผนนโยบายพัฒนาของประเทศไทยต่างๆ ทั่วโลกก็มุ่งไปในทางส่งเสริมให้เพิ่มรายได้ และยกระดับการบริโภคของประชาชนโดยรวม ในปัจจุบันแม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาไปบ้าง แต่ “การพัฒนา” ก็ยังหมายถึงเรื่อง ของการขยายตัวหรือการเติบโตทางเศรษฐกิจต่อไป

ในระยะหลังๆ ในหลายวงการ นับตั้งแต่ วงวิชาการ วงการการวางแผนและองค์กรเศรษฐกิจ สังคม ทั่วไป มีการกล่าวถึง “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (sustainable development) มากขึ้น แนวคิดนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะบอกเราว่า “การพัฒนา” กับ “ความยั่งยืนทาง สิ่งแวดล้อม” เป็นสิ่งที่เข้ากันได้ ไปด้วยกันได้ ซึ่งยังเป็นที่ยังสงสัยกันอยู่ว่าเป็นไปได้จริงหรือเปล่า? เมื่อมองย้อนหลัง

วิถีชีวิตที่เน้นความเป็นคนน่าจะเป็นความไม่ฝืน
สูงสุด ที่น่าพึงปรารถนาในความคิดทางศาสนา

ข้อมูลทางมานุษยวิทยา และจิตวิเคราะห์
(psychoanalysis) ก็บ่งชี้เช่นกันว่า ในการดำรง
ชีวิต มนุษย์เรามีทางเลือก 2 ทาง จะเน้นการ
ครอบครองวัตถุ หรือเน้นความเป็นคน ถ้าเลือก
แนวใด พฤติกรรม บุคลิกภาพ และการกระทำ
ก็จะดำเนินไปตามแนวนั้น ซึ่งจะเป็พื้นฐาน
สำคัญของการสร้างระบบเศรษฐกิจ สังคม

นักจริยศาสตร์แห่งการพัฒนา D.GOULET
ได้ทำการศึกษาคำสอนทางศาสนาและปรัชญา
ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องวิถีการดำรงชีวิต และ
สรุปได้ความว่า “ความมั่งคั่งที่แท้จริงเป็นแนวคิด
ที่ประกอบด้วยเนื้อหา ดังต่อไปนี้ :

- สังคมจัดหาปัจจัยวัตถุเพื่อการดำรงชีพ
ของ คน
- มีวิถีการผลิตที่สนอง “การดำรงชีวิตอย่าง
ถูกต้อง” ของทุกคน
- มองว่า สินค้าทางวัตถุเป็นเพียงเครื่องมือ
เพื่อสร้างความมั่งคั่งทางจิตใจ
- ดำเนินชีวิตที่เน้นค่าของความเป็นคน
(ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยม)
- ร่วมกันสร้างความเจริญเพื่อสังคม
ส่วนรวม ไม่ใช่เพื่อความร่ำรวยส่วนบุคคล

มองจากแง่นี้ การมีชีวิตที่ดี คือการสร้าง
คุณงาม ความดี ไม่ใช่แสวงหาวัตถุ หรือสะสมวัตถุ
การพัฒนาที่แท้

คำถามหลักในทฤษฎีการพัฒนาที่กำลังใช้
กันอยู่ทั่วโลกมีไม่ค่อยมาก คำถามที่ได้ยินบ่อยๆ
คือ จะจัดสรรทรัพยากรกันอย่างไรจึงจะมี
ประสิทธิภาพสูงสุด จะลงทุน/ผลิตอะไร ที่ไหน
เมื่อไรอย่างไร? ทฤษฎีกระแสหลักไม่ค่อยจะถาม

อะไรมาถ้ การแสวงหากำไรสูงสุดหรือแสวงหา
อรรถประโยชน์สูงสุดเป็น สิ่งที่สำคัญ แต่ในการ
พัฒนาที่เป็นจริง เราจะต้องพบกับ “ความขัดแย้ง
ทางค่านิยม” (value conflicts) หลายรูปแบบ ซึ่งเรา
จะต้องค้นหาคำตอบให้ได้ แล้วเราจึงจะรู้ว่า
“การพัฒนาที่แท้” คืออะไร? เราขอยกตัวอย่าง
คำถาม ที่ต้องถาม 4 เรื่อง ข้างล่างนี้

1.ความขัดแย้งเกี่ยวกับ “ความหมายของ
ชีวิตที่ดี” : แนวคิดหนึ่งมองว่า ชีวิตที่ดี คือ ชีวิต
ที่มีการทำงานร่วมกัน สามัคคีกัน มีมิตรภาพที่
จริงใจ มีความเสมอภาคกัน มีสุขภาพอนามัยที่
สมบูรณ์ ผู้คนในชุมชน ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
อย่างระมัดระวัง ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพ
ดี อีกแนวคิดหนึ่งบอกเรา ชีวิตที่ดีเต็มไปด้วย
ความสุขทางวัตถุ เน้นผลประโยชน์ส่วนตน
ท่ามกลางสังคมที่มีการแข่งขัน ความเสมอภาค
เป็นสิ่งที่เพื่อเจ้อ ผู้ที่มีประสิทธิภาพย่อมต้องได้
รับการตอบแทนดีกว่าคนอื่นฯ สังคมแบบนี้ไม่ต้อง
มีสิ่งแวดล้อมที่สวยงาม ขอให้ม้ทรัพยากรมากๆ
ก็ใช้ได้แล้ว

2.ความขัดแย้งเกี่ยวกับพื้นฐานความ
ยุติธรรมในสังคม : คำถามที่สร้างความขัดแย้งคือ
ความยุติธรรมและความชอบธรรมควรมีพื้นฐาน
อยู่ที่ไหน - ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม
หรือระบอบ ประชาธิปไตย หรือสัญญาประชาคม
อื่นๆ? สิทธิ เสรีภาพ ของปัจเจกบุคคลควรจะอยู่
เหนือสิทธิของส่วนรวมหรือไม่? ถ้าไม่ให้ความ
สำคัญแก่สิทธิ ของส่วนรวมแล้วเราจะสนองความ
ต้องการและผลประโยชน์ ของสังคมได้อย่างไร?

3.ความขัดแย้งเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน : ใน
การพัฒนาทำไมเราจึงต้องไปสนใจในเรื่องสิทธิ-
มนุษยชน? อะไรสำคัญกว่ากัน สิทธิมนุษยชน

หรือสิทธิในการพัฒนา? เสรีภาพทางการเมือง
กับการพัฒนาเศรษฐกิจไปด้วยกันได้หรือไม่?

4. ความขัดแย้งเกี่ยวกับโลกทัศน์หรือค่านิยม:
ค่านิยมใดที่ควรนำมาใช้เพื่อ
ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ หรือค่านิยมใด เป็น
ค่านิยมที่ควรนำมาใช้เพื่อชีวิตที่มีคุณค่า
หรือค่านิยมใดที่ควรนำมาใช้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน?
อะไรสำคัญกว่ากัน – มนุษยนิยม หรือนิเวศนิยม?

ถ้าเราสามารถแก้ไข “ความขัดแย้งทาง
ค่านิยม” และสามารถตอบปัญหาเหล่านี้ได้อย่าง
ดีได้ เราจะพบคำตอบว่า “การพัฒนาที่แท้” ควรจะมี
แนวทางอย่างไรบ้าง?

จากคำถามดังกล่าว ย่อมเป็นที่แน่ชัดว่า
การพัฒนาคงจะไม่ใช่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับ
เศรษฐกิจเพียงปริมาณเพียงด้านเดียว มองใน
แง่หนึ่งแล้ว ประเทศที่มีระดับการผลิต การลงทุน
และรายได้ได้ประชาชาติสูง ไม่ได้หมายความว่า
ต้องเป็นประเทศที่ได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริง

ในความคิดทาง “จริยศาสตร์ของการ
พัฒนา” GOULET ย้ำว่าการพัฒนาที่แท้ต้อง
ครอบคลุมหลาย มิติตั้งแต่เศรษฐกิจ สังคมการเมือง
วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และความหมายของชีวิต
การพัฒนาที่แท้ ต้องสร้างความยั่งยืนให้แก่ชีวิต
หล่อเลี้ยงชีวิตให้ ยั่งยืนยาวนาน ไม่ใช่เป็นการ
พัฒนาแบบทำลายล้างชีวิต ดังที่เราได้พบเห็น
ตลอดมาเป็นเวลา 50 ปีของประชาคมโลก

จริยศาสตร์แห่งการพัฒนา

ตามคำนิยามของ “จริยศาสตร์แห่งการ
พัฒนา” การพัฒนาที่แท้ คือ การพัฒนาที่
ครอบคลุมมิติ ดังต่อไปนี้

1. ทางด้านเศรษฐกิจ จะต้องมีการสร้าง
ความมั่งคั่งทางวัตถุ เพื่อปรับปรุงมาตรฐาน ความ
เป็นอยู่และมีการแบ่งทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกัน

2. ทางด้านสังคม จะต้องให้ความสำคัญสูง
แก่เรื่องกรรมวิธีการสาธารณสุข การศึกษา ที่อยู่
อาศัย และการมีงานทำ

3. ทางด้านการเมือง จะต้องคำนึงถึงสิทธิ
มนุษยชน เสรีภาพทางการเมือง ระบบอนติธรรม
และประชาธิปไตย

4. ทางด้านวัฒนธรรม จะต้องมีการยอมรับ
ความหลากหลายของวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น
และความสำคัญของอัตลักษณ์

5. ทางด้านสิ่งแวดล้อม จะต้องมีการจำกัด
ทางนิเวศและความสอดคล้องกันระหว่างระบบ
เศรษฐกิจและระบบนิเวศ

6. ทางพหุวัฒนธรรมของชีวิตที่สมบูรณ์ (full-
life paradigm) การพัฒนาต้องให้ความสำคัญแก่
เรื่องความเชื่อ และความหมายของชีวิต

การพัฒนาที่แท้เป็นการพัฒนาที่สร้าง
ความมั่งคั่งทางวัตถุ ความมั่งคั่งทางจิตใจ และนำ
อิสรภาพ เสรีภาพมาสู่ผู้คนในสังคม การพัฒนาที่
ทำลายล้างธรรมชาติ ทำลายความเป็นคน สร้าง
ความทุกข์ยากและความแปลกแยกให้แก่
ประชาชน ย่อมไม่ใช่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่าง
แน่นอน การพัฒนาที่เน้นแต่เรื่อง ความเจริญทาง
เทคโนโลยีและวิทยาการเพียงด้านเดียว (โดยอ้าง
เหตุผลนิยม) ก็เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เช่นกัน
เพราะไม่คำนึงถึงเรื่องมนุษยธรรม ทำให้มนุษย์
ต้องตกเป็นทาสของเครื่องจักรกลและเทคโนโลยี
สมัยใหม่

ในปัจจุบัน ปัญหาที่รุนแรงที่สุด เห็นจะ
เป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
แนวทางการที่ต้องเดินเห็นจะมีแนวทางเดียวเท่านั้น

เราต้องปกป้องคุ้มครองธรรมชาติ มิฉะนั้นแล้ว จะเกิดความยุ่งเหยิงปั่นป่วนแก่ระบบนิเวศของโลก ซึ่งจะส่งผลร้ายแรงต่อการดำรงอยู่ของมนุษยชาติใน 100 ปีข้างหน้าด้วยแต่ในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา “การพัฒนาแบบทำลายล้าง” ได้สร้างความทุกข์ยากให้แก่ประชาชนทั่วโลก ในขณะที่เดียวกันก็ได้สร้างความหายนะให้แก่สิ่งแวดล้อมด้วยดังนั้นการพัฒนาที่แท้จริงจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาคู่ 2 ด้านนี้ พร้อมกันในเวลาเดียวกัน ทางด้านนิเวศเศรษฐศาสตร์ (ecological economic) เราพูดถึง “ความเสมอภาคระหว่างคน 2 รุ่น” และ “ความเสมอภาค ภายในคนรุ่นเดียวกัน” นั้นหมายความว่าคนรุ่นปัจจุบัน จะต้องไม่ใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจนทรุดโทรม ปล่อยให้คนรุ่นอนาคตที่ยังไม่เกิดมาต้องมีชีวิตอยู่ท่ามกลางวิกฤตทางนิเวศ ในขณะเดียวกัน คนรุ่นเดียวกันในยุคปัจจุบัน ในสังคมเดียวกัน ก็ต้องคำนึงความยุติธรรมในการแบ่งสรรทรัพยากรธรรมชาติด้วย ไม่ใช่ให้คนกลุ่มน้อยที่มีอำนาจอิทธิพลครอบครองทรัพยากรไว้ในมือของตนเกือบหมด คนส่วนใหญ่แทบจะไม่มีอะไรเลย ถ้าไม่มีความเสมอภาคทั้ง 2 แบบแล้ว “ความยั่งยืน” ทางสิ่งแวดล้อมและทางสังคมก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้เลย

ในแนวคิดที่คล้ายๆกับนิเวศเศรษฐศาสตร์ เราจะเห็นแนวคิดที่เรียกว่า anthropological economics ที่เตือนเราว่าเศรษฐศาสตร์ต้องรับใช้ความต้องการพื้นฐานของประชาชน ในขณะที่เดียวกันก็ต้องจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นด้วย

นิเวศวิทยาแห่งการพัฒนา

ในปัจจุบัน “นิเวศวิทยา” ได้กลายเป็นคำยอดนิยมไปแล้ว กล่าวกันว่า ศตวรรษที่ 21 เป็น

“ยุคของนิเวศวิทยา” ซึ่งเตือนว่าการจัดการหลายสิ่งหลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดระบบเศรษฐกิจสังคม และการดำรงชีวิตควรจะดำเนินการให้สอดคล้อง กับกฎของนิเวศวิทยา เพื่อให้เห็นความสำคัญของนิเวศวิทยาที่มีต่อแนวคิดเกี่ยวกับ “การพัฒนา” เราควรมองย้อนหลังไปในอดีตอันยาวไกล ในยุคกรีกโบราณ “นิเวศวิทยา” หรือ ecology หมายถึง ศาสตร์ที่เกี่ยวกับครัวเรือนที่ใหญ่ (ใหญ่กว่าครัวเรือนของมนุษย์) นั่นคือ สิ่งแวดล้อมทั้งหมดอันเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ในสิ่งแวดล้อมนี้ ธรรมชาติคือเศรษฐกิจที่ใหญ่ (ใหญ่กว่าเศรษฐกิจของมนุษย์) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ) ธรรมชาติเป็นครัวเรือนที่ต้องได้รับการปกป้องคุ้มครองโดยมนุษย์

ปัญหามีอยู่ว่าจะจัดการกันอย่างไร? จะตัดสินใจกันแบบไหนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ?

นักคิดของกรีกโบราณ บอกว่ามี 2 แนวคิด / 2 แนวทาง คือ chrematistics V. economics : chrematistics เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินสมบัติ และความมั่นคงเพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดทางการเงิน ให้แก่เจ้าของในระยะสั้น ส่วน economics (หรือ oikonomia) เน้นการจัดการครัวเรือน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สมาชิกครัวเรือน ทุกคนในระยะยาว ครัวเรือนในที่นี้ หมายถึง ครัวเรือนของชุมชนและครัวเรือนธรรมชาติที่ใหญ่กว่าด้วย นั่นก็คือ oikonomia เป็นศาสตร์ที่ครัวเรือนของมนุษย์ และธรรมชาติพร้อมๆ กันเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนยาวนาน oikonomia ของกรีกโบราณจึงเป็น “เศรษฐศาสตร์เพื่อชุมชน” ของสิ่งมีชีวิตทั้งปวง

การแบ่งเศรษฐศาสตร์ออกเป็น 2 แนวทางนี้ นับว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการมอง

ปัญหาเกี่ยวกับ "การพัฒนา" ซึ่งจะทำให้เราต้องเลือกว่าจะใช้เศรษฐศาสตร์แบบไหน : จะเน้นการวิเคราะห์ประโยชน์ / ต้นทุนอย่างแคบๆ ในระยะสั้นๆ และแสวงหากำไร / อรรถประโยชน์สูงสุดเท่านั้นเอง หรือว่าเราจะเลือกใช้ "เศรษฐศาสตร์เพื่อชุมชน" ของสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ซึ่งจะต้องนำเอา "นิเวศวิทยา" แบบกรีกโบราณ มาเป็นพื้นฐานของการมองปัญหา

ในแนวคิดนี้ นิเวศวิทยาจะมีลักษณะเป็น "องค์รวม" (holistic ecology) นั่นคือ จะเน้นการมองภาพทั้งหมด มองระบบทั้งหมดของความสัมพันธ์ ระหว่างสรรพสิ่งทั้งปวงในโลกธรรมชาติ ซึ่งมีมนุษย์(รวมทั้งเศรษฐกิจ) เป็นส่วนหนึ่งในระบบนี้ นิเวศวิทยาเสนอภูมิปัญญาทางนิเวศที่จะบอกเราว่า จะหาวิถีทางที่เหมาะสมได้อย่างไร ในการจัดการธรรมชาติอย่างยั่งยืน ในการนิเวศวิทยาจึงเป็นเรื่องที่ต้องเกี่ยวข้องกับ "ปรัชญาธรรมชาติ" ซึ่งจะสอบถามอยู่เสมอว่า มนุษย์มีเสรีภาพที่จะจัดการกับธรรมชาติได้ตามใจชอบ หรือเปล่า? หรือมนุษย์ต้องอยู่ใต้กฎของธรรมชาติ? ปรัชญาแนวหนึ่งให้ความสำคัญแก่เรื่องการเคารพธรรมชาติ การปกป้องพิทักษ์รักษาความหลากหลายทางธรรมชาติจึงเป็นภารกิจที่ใหญ่หลวงที่สุดสำคัญกว่าการพัฒนาเศรษฐกิจปรัชญาอีกแนวหนึ่งเน้นเสรีภาพ ของมนุษย์ และการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยมองว่าการใช้ธรรมชาติเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ เป็นเรื่องที่สำคัญกว่าการพิทักษ์รักษาธรรมชาติ ในปัจจุบันการอภิปรายในเรื่องนี้ยังคงดำเนินต่อไป

ตอนที่ 2: ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโลก

การพัฒนาเศรษฐกิจและอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ นับแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ลึกลงภายใต้บรรยากาศของ "สงครามเย็น" นอกจากจะมีการแข่งขันทางอาวุธนิวเคลียร์แล้ว ยังมีการต่อสู้ทาง "อุดมการณ์" ระหว่าง 2 ค่ายของอภิมหาอำนาจ ซึ่งนำโดยสหรัฐอเมริกา และสหภาพโซเวียต ฝ่ายหนึ่งเสนออุดมการณ์ "ทุนนิยม" ซึ่งยึดถือหลักการ "ตลาดเสรี (free market) อีกฝ่ายหนึ่งชูธง "สังคมนิยม" ที่ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจการเมืองแนว "รัฐนิยม (etatism) เป็นกลไกสำคัญในการ แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจสังคม

สหรัฐอเมริกาภายใต้แกนนำของประธานาธิบดี ทรูแมน มีแนวคิดว่า หนทางเดียวที่จะต่อสู้กับค่ายสังคมนิยมได้ ก็คือ ต้องช่วยให้ประเทศที่ยากจนต่างๆ ทั่วโลก หลุดพ้นจาก "ความล้าหลัง" เข้าสู่ "ความเจริญ" เพื่อการนี้ กลไกสำคัญที่ต้องใช้ก็คือ "การพัฒนา" (development) หลังจากนั้นมา "การพัฒนา" ได้กลายเป็นมนต์ขลังไปทั่วโลกประเทศชาติ จะหลุดพ้นจากความยากจน ก็ต้องมี "การพัฒนา" ซึ่งครอบคลุมไปถึงแผนพัฒนา และยุทธศาสตร์การพัฒนา สิ่งที่สำคัญคือ ต้องพัฒนาแบบตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้องเป็นตะวันตกแบบอเมริกัน การพัฒนามีแบบจำลองเดียวเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นสุดยอดของการพัฒนาใช้ได้ทั่วโลกทุกหนทุกแห่ง (adillon)

นับแต่ปี 1950 เป็นต้นมา ยุทธศาสตร์การพัฒนา หมายถึง การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้น ซึ่งเน้นการพัฒนาเมืองใหญ่ การ

พัฒนาอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี โดยมีภาครัฐและภาคเอกชน เป็นกลไกสำคัญ ในระยะต่อมามีการเพิ่มมิติอื่นๆ เข้าไปในยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สำคัญๆ คือ:

- ความเจริญเติบโต ผสมผสานกับความ เป็นธรรมทางสังคม
- ความเจริญเติบโต กัยการสนองตอบความต้องการพื้นฐานของประชาชน
- การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน
- การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
- การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง

จนถึงปัจจุบัน เราได้เห็นยุทธศาสตร์ การพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนามนุษย์ ฯลฯ แต่ทั้งหมดนี้ เป็นเพียง “วาทกรรมการพัฒนา” (development discourses) เท่านั้นเอง ในภาคปฏิบัติยุทธศาสตร์ การพัฒนา ก็ยังคงให้ความสำคัญสูงสุดแก่ด้าน การพัฒนาเศรษฐกิจ ที่เน้นการขยายตัวและถาวร เพิ่มรายได้ ประชาชาติต่อไป

เวลาผ่านไป 50 ปี การพัฒนาของโลกไม่ได้ ก้าวหน้าไปไหนเลย ยิ่งพัฒนาประเทศที่ร่ำรวย ก็ร่ำรวย มากขึ้น ประเทศที่ยากจนส่วนหนึ่งอยู่ คงที่ หรือยากจนลงเป็นหนี้สินมากขึ้น ช่องว่าง ระหว่างประเทศมีมากขึ้น และภายในประเทศ ต่างๆ เอง ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจสังคม ก็มีมากขึ้นเช่นกัน

ในยุคโลกาภิวัตน์ ภายใต้การแพร่กระจาย ของบริษัทข้ามชาติและทุนนิยมโลก สถักการณ เศรษฐกิจสังคมของประเทศที่กำลังพัฒนาใน ภูมิภาคต่างๆ มีแนวโน้มรุนแรงขึ้น อุดมการณ์ที่ เราเรียกกันว่า “เสรีนิยมใหม่” (neoliberalism) กำลังครอบงำเศรษฐกิจ โลกหนักขึ้น อุดมการณ์นี้ มีหลักการสำคัญอยู่ 5 ข้อ:

- ตลาดเสรีที่ที่สุด

- ต้องยกเลิกการควบคุม โดยรัฐ
- แพร่รูปสวัสดิศกหกิจอย่างรอบด้าน
- แยกการรั้ดระบบสวัสดิการสังคม
- ไม่ให้ความสำคัญแก่ “ชุมชน” และพื้นที่ สาธารณะ

ยุทธศาสตร์ การพัฒนาที่ ตั้งอยู่บน อุดมการณ์ “เสรีนิยมใหม่” ย่อมส่งผลกระทบต่อ ภัยแรงต่อชีวิต และความเป็นอยู่ของประชาชน ผู้ยากไร้ทั่วโลกอย่างไม่ต้องสงสัย

การประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคม

ท่ามกลางกระบวนการ โลกาภิวัตน์ อิทธิพลของบริษัทข้ามชาติขยายตัวอย่างรวดเร็ว ภัยได้ การสนับสนุนของสถาบันการเงิน และ การค้าระหว่างประเทศทุนนิยมโลก ได้เข้ายึด ครองพื้นที่ต่างๆ ของโลกไว้เกือบหมด 50 ปีที่ ผ่านมา นับว่าเป็นช่วงเวลาแห่ง ความสำเร็จของ อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ แต่ก็เป็นช่วงเวลาของ ความทุกข์ยากของประชาชน ในประเทศที่กำลัง พัฒนาเช่นกัน

ภายใต้แรงกดดันของโลกาภิวัตน์ หลาย ฝ่าย หลายวงการมีความรู้สึก ว่า ยุทธศาสตร์การ พัฒนาที่เน้นแต่เรื่องเศรษฐกิจ ตลาดเสรี และ การขยายตัวรายได้ประชาชาติ ไม่ได้ให้ประโยชน์ อะไรแก่ประชาชน และประเทศชาติที่ยากจน เท่าใดนักจนเกิดมีคำขวัญว่า “50 ปี พอแล้ว” หรือ “50 ปี พอทันที” นั่นคือ การเริ่มต้นของขบวนการ เคลื่อนไหวสังคมระดับโลก (global social movements) ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อต่อต้าน โลกาภิวัตน์ (Anti-Globalization)

ในสถานการณ์ดังที่เรียดเช่นนี้ ได้มีความ พยายามริเริ่มที่จะแสวงหาแนวทางใหม่ และ ยุทธศาสตร์ใหม่เพื่อการพัฒนา โดยมีจุดประสงค์

ที่จะให้ "การพัฒนา" ก่อเกิดประโยชน์ต่อ
ประชาชนในโลก ที่ยากจนมิใช่ให้ประโยชน์แก่
ชนชั้นขี้ข้าชาติ และทุนนิยมฝ่ายเดียว

โดยการสนับสนุนขององค์การ
สหประชาชาติ ในปี 1995 จึงเกิดการประชุม
สุดยอดขึ้นที่กรุง โศปเฮเตน ภายใต้ชื่อว่า World
Summit for Social Development (WSSD)
สิ่งที่น่าสังเกตว่า หัวข้อ การประชุม ไม่ใช่คำว่า
development หากแต่เป็น "social development"
หรือ "การพัฒนาสังคม" ดูเหมือนว่า จะเป็นจุด
เริ่มต้นของวาทกรรมการพัฒนาแนวใหม่ ที่ให้
ความสำคัญแก่เรื่อง "สังคม" แทนที่จะเน้นเรื่อง
"เศรษฐกิจ" ดังที่เป็นในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา

นี่คือ ส่วนหนึ่งของวาทกรรม:

"...การพัฒนา สังคม คือ ส่วนสำคัญ
ส่วนหนึ่ง ของสัญญาประชาคม โลก (global social
contract) ในยุคสมัยของเรา เพราะว่า นี่เป็น
พื้นฐานหลักในการสร้างความมั่นคงของมนุษย์
สำหรับประชาชนทุกหมู่เหล่าบนผืนพิภพของเรา
(human security)..."

การประชุมสุดยอดปี 1995 นี้ นับว่าเป็นการ
ประชุมระดับโลกอย่างแท้จริง มีผู้เข้าร่วม 14,000
คน มีทั้งตัวแทนรัฐบาล 186 ประเทศ และกลุ่ม
NGO หลายพันคน และเรียกได้ว่าเป็นการประชุม
ใหญ่ ครั้งแรกของ UN ที่ถกเถียงกันเกี่ยวกับเรื่อง
การพัฒนาสังคม (social development)

ปรากฏการณ์ที่สำคัญที่สุด คือ การเสนอ
Copenhagen Declaration อันเป็นคำประกาศว่า
ด้วยบทบัญญัติ 10 ประการ ที่ประเทศต่างๆ ทั่วโลก
ควรจะยึดถือเป็นพันธกิจ ในการพัฒนาสังคม
ในประเทศตน :

- ลดความยากจน

- สร้างบูรณาการทางสังคม (social
integration) บนพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน

- มีความเสมอภาคระหว่างหญิง กับชาย

- ช่วยเหลือพัฒนาประเทศที่ยากจน

- ต้องบรรจุเป้าหมายสังคม ไว้ในโครงการ
ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ (structural adjustment
programs)

- จัดสรรทรัพยากรเพิ่ม เพื่อการพัฒนา
สังคม

- สร้างบรรยากาศทุกด้าน เพื่อให้
ประชาชน สามารถพัฒนาสังคมได้อย่างเต็ม
ศักยภาพ

- ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงทรัพยากร
สิ่งแวดล้อม การศึกษา และสาธารณสุข

- เสริมสร้างระบบ การประสานงาน เพื่อ
การพัฒนาสังคม

หลังจากนั้น คำประกาศแห่งโคเปนเฮเกน
1995 ได้กลายเป็นจุดมุ่งหมายของการพัฒนาสังคม
โลกไปแล้ว ที่มีบรรทัดฐานเพื่อการประเมินผล
ต่อไป

ความหมายของการพัฒนาสังคม

การประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนา สังคม
ปี 1995 นับว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญ เพราะว่าเป็น
ครั้งแรก ในประวัติศาสตร์ ที่ผู้นำประเทศเกือบ 200
ประเทศมาประชุมสุดยอดกัน โดยให้ความสำคัญ
แก่เรื่อง "การพัฒนาสังคม" และ "ความสมบูรณ์
ของมนุษย์" ซึ่งจะเป็นเรื่องใหญ่ของ ศตวรรษที่ 21
ที่ประชุม พูดถึง "ปัญหาสังคม" 3 เรื่อง :

- ความยากจน (Poverty)
- การไม่มีงานทำ (Unemployment)
- การถูกขลิบทางสังคม (social
exclusion)

นับว่าเป็นปัญหาใหญ่ของทุกประเทศทั่วโลก แนวคิดหลักของโคเปนเฮเกนก็คือ ประชาคมโลกต้องเร่งแก้ไขปัญหา 3 เรื่องนี้เพื่อที่จะสร้าง "สังคมสำหรับมนุษยทุกคน" ไม่ละวันหรือละเลยผู้ใด

ในที่ประชุมมีการกล่าวถึง "การพัฒนาสังคม" แต่ไม่มีการบอกชัดเจนว่าการพัฒนาสังคมคืออะไร แต่จากเอกสารหลายชิ้นของ Social Summit เราพอจะสรุปได้ว่า การพัฒนาสังคมต้องครอบคลุมถึงหลักการที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ :

การพัฒนาสังคม เป็นเรื่องเกี่ยวกับการตอบสนองความต้องการของประชาชน/ชุมชนทั้งด้าน วัตถุ/จิตวิญญาณ

1. การพัฒนาสังคม เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง
2. พื้นฐานของความยั่งยืน คือ ประชาธิปไตย และธรรมาภิบาล
3. การพัฒนาสังคม และความยุติธรรมทางสังคม เป็นเรื่องที่แตกต่างกันไม่ออก
4. การพัฒนาสังคม และความยุติธรรมทางสังคมเกิดขึ้นได้ บนพื้นฐานของ สิทธิมนุษยชน และ เสรีภาพเท่านั้น
5. การพัฒนายั่งยืน ตั้งอยู่บน 3 เสา :

การพัฒนา สังคม การพัฒนาเศรษฐกิจ และการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกี่ยวพันกันและกัน โดยมีหลักการความยุติธรรมทางสังคมเป็นศูนย์กลาง ซึ่งครอบคลุมไปถึงความยุติธรรมระหว่างคนรุ่นปัจจุบัน/อนาคต

6. นโยบายและมาตรการที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด คือ ต้องสร้างพลังอำนาจให้แก่ประชาชน ผู้ยากไร้ เพื่อที่พวกเขาจะได้ใช้ความสามารถ ทักษะและโอกาสได้อย่างเต็มที่ (empowerment)

7. การพัฒนาสังคม ต้องเน้นเรื่องความยุติธรรมและความสามารถระหว่างหญิงและชายด้วย เราพอจะสรุปได้ว่า แนวคิดหลักของการพัฒนาสังคมคือ การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง และเน้นเรื่องความยุติธรรมของสังคม ซึ่งรวมไปถึง การแบ่งรายได้ทรัพย์สินสมบัติที่เป็นธรรม ความเสมอภาคทางด้านโอกาสชีวิต และการเข้าถึง ทรัพยากรต่างๆ ของสังคม

จุดหมายของการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ

ในช่วงก่อนเปลี่ยนศตวรรษ (1995-2000) ทางองค์การ UN ที่รับผิดชอบด้านการพัฒนา เศรษฐกิจ สังคม ได้จัดให้มีการประชุมระดับนานาชาติหลายครั้ง ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นที่ไปตามเจตนารมณ์ของคำประกาศ แห่งโคเปนเฮเกน ที่เน้นให้มี "การพัฒนาสังคม" อย่างจริงจังทั่วโลก เหตุการณ์ที่สำคัญคือ การประชุม สหประชาชาติปี 2000 ซึ่งมีการประกาศสิ่งที่เราเรียกว่า "Millennium Development Goals" จุดหมายของการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ ดังกล่าวมีทั้งหมด 8 ข้อด้วยกัน คือ

1. จัดความยากจนและความหิวโหยที่รุนแรง
2. ส่งเสริมให้บรรลุการศึกษาขั้นปฐม
3. ส่งเสริมความเสมอภาคทางเพศและสร้างพลังอำนาจของผู้หญิง
4. ลดอัตราการตายของเด็ก
5. ปรับปรุงสุขภาพของมารดา
6. ต่อสู้กับโรคเอดส์ มาลาเรีย และโรคอื่นๆ
7. สร้างความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม
8. ส่งเสริมความร่วมมือระดับโลกเพื่อการพัฒนา

ฉบับนี้เป็นครั้งแรกที่ไม่ได้มีการประกาศจุดมุ่งหมายอย่างเดียว หากแต่มีการกำหนดเป้าหมายที่เป็นตัวเลขด้วย เช่น ภายในปี 2015 ทั่วโลกจะต้องลดจำนวนประชากรที่ยากจนให้เหลือเพียงครึ่งหนึ่งของตัวเลขปี 2000 เป็นที่สังเกตว่า จุดมุ่งหมายที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ จุดมุ่งหมายที่ 2-6 เป็นเรื่องของการพัฒนาสังคม จุดมุ่งหมายที่ 7 คือ เรื่องของสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ส่วนหมายเลข 8 ย้ำเจตนารมณ์ของคำประกาศที่โคเปนเฮเกนที่เน้นว่าการพัฒนาสังคมทั้งหมดเป็นภารกิจระดับโลกที่จะต้องเป็นหุ้นส่วนกัน และทำงานร่วมมือกันเพื่อบรรลุเป้าหมายเชิงปริมาณ

“A Better World for All” ?

ปี 2000 เพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ของคำประกาศโคเปนเฮเกน ได้มีการเผยแพร่เอกสารเกี่ยวกับแนวคิด เรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม ซึ่งจัดทำร่วมกัน โดย OECD, IFM, World Bank และ UN ในเอกสารนี้ ผู้จัดทำพยายามชี้แจงว่าการพัฒนาสังคมในระดับโลกจะประสบความสำเร็จได้ ก็ต้องใช้แนวคิดทฤษฎีของ “ตลาดเสรี” และนโยบายการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจเท่านั้น

ทางกลุ่ม NGO และพันธมิตรเครือข่ายต่าง ๆ ที่เข้าร่วมประชุม WSSD+5 (World Summit of Social Development 2000) แสดงความไม่พอใจอย่างยิ่งต่อเอกสารดังกล่าว โดยให้เหตุผลว่าเอกสารนี้ แสดงให้เห็นจุดยืนที่แท้จริงของกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมที่ร่ำรวย ที่ต้องการขยายอำนาจอิทธิพลของ “ตลาดเสรี” หรือลัทธิ Neoliberalism (เสรีนิยมใหม่) ซึ่งเป็นแนวทางที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาการพัฒนาสังคมของประเทศที่ยากจนได้เลย ดังนั้น “A Better World for All”

ก็คือ “A Better World for Bretton Woods” นั่นเอง (Bretton Woods ในที่นี้หมายถึง สถาบันการเงินระหว่างประเทศของกลุ่มประเทศที่ยากจน = World Bank และ IMF)

ข้อสรุปของกลุ่ม NGO :

1. กลุ่มประเทศที่ร่ำรวย ยังคงมองว่า คนยากจนในประเทศที่กำลังพัฒนา เป็นกลุ่มคนที่น่าสงสาร สมควรได้รับความช่วยเหลืออย่างมาก เอกสาร A Better World ไม่ได้เอ่ยถึง การสร้างพลังอำนาจให้คนยากจนลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิของตน ซึ่งแนวคิดนี้ (empowerment) เป็นหลักการสำคัญของการพัฒนาสังคม ดังที่ได้ประกาศไว้ใน Copenhagen Declaration on Social Development ปี 1995

2. กลุ่มประเทศที่ร่ำรวย ยังคงยึดมั่นในนโยบายที่เน้น “การขยายตัวทางเศรษฐกิจ” ต่อไป และยังคงเชื่อเหมือนเดิมว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจ จะช่วยให้ประชาชนหลุดพ้นจากความยากจนได้ ประสพการณ์ 50 ปีของการพัฒนาสังคมของโลก บอกเราชัดเจนว่า นโยบายแนวนี้นี้ยังทำให้คนจนต้องยากจนลงไปอีก

3. เอกสาร A Better World ไม่ยอมรับว่า โลกาภิวัตน์ ตลาดเสรีและนโยบายการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ (liberalization policies) มีส่วนทำให้ปัญหาความยากจนของโลกมีความรุนแรงมากขึ้น นอกจากนั้น ยังคงเสนอให้ใช้นโยบายแนวนี้นี้ต่อไป เพื่อขจัดความยากจนในศตวรรษที่ 21

เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มประเทศที่ร่ำรวย ไม่ได้กล่าวถึง “growth” (การขยายตัวทางเศรษฐกิจ) เท่าใดนักแต่ใช้คำว่า “ยุทธศาสตร์ pro-poor growth” แทน โดยมีความเห็นว่า ถ้าร่างยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม การขยายตัวทางเศรษฐกิจก็ช่วยแก้ไขปัญหาคงคนจนได้แต่ถ้าเราวิเคราะห์

คุณแล้ว กลุ่มประเทศที่ร่ำรวยก็ไม่สามารถบอกได้ชัดเจนว่า ทำอย่างไรจึงจะให้ การขยายตัวทางเศรษฐกิจส่งผลดีต่อผู้คนยากไร้ และยุทธศาสตร์ pro-poor growth ควรจะมีรูปร่างหน้าตาอย่างไร

ความล้มเหลวของการพัฒนาสังคม

เมื่อต้นปี 2005 มีการประชุมทางวิชาการระดับสูงขององค์การ UN เพื่อประเมินผลการพัฒนาสังคม ตามแนวทางที่ได้กำหนดไว้ในการประชุมสุดยอดที่ โคเปนเฮเกน (World Summit for Social Development 1995) จากวันนั้นถึงวันนี้ เวลาผ่านไป 10 ปีเต็ม เราประสบผลสำเร็จมากน้อยแค่ไหน? ผู้ที่เข้าร่วมประชุม รู้สึกผิดหวังอย่างมาก เพราะ 10 ปีแห่งการพัฒนาสังคมไม่ค่อยแสดงความก้าวหน้าให้เราเห็นเท่าใดนัก

ข้อสรุปที่สำคัญ คือ

1. ในประเทศที่กำลังพัฒนา ความไม่เท่าเทียมกันทางด้านรายได้ได้ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม มีช่องว่างกว้างมากขึ้น จำนวนคนยากจนก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น การขยายตัวทางเศรษฐกิจมีไม่มาก ประเทศที่ยากจนไม่ค่อยได้มีส่วนร่วมในความเจริญของเศรษฐกิจ โลก

2. การเปิดกว้างทางสังคมและการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น ในยุคโลกาภิวัตน์ การขยายตัวของเศรษฐกิจโลก ให้ผลประโยชน์ไม่เท่ากัน กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมที่ร่ำรวย ได้ประโยชน์จากโลกาภิวัตน์มากที่สุด แต่กลุ่มประชาชน และกลุ่มประเทศที่ยากจนไม่ค่อย มีอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมืองต้องมีความทุกข์ยาก มากขึ้น สรุปแล้วโลกาภิวัตน์ และระบบตลาดเสรี ในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา สร้างความไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น

3. ที่ประชุมเห็นว่า ต้องให้ความสำคัญมากขึ้น แก่เรื่องการลดความยากจน และลด

ช่องว่างระหว่างความมั่งคั่งกับความรวย เพราะ ทั้ง 2 เรื่องเกี่ยวกันพัน ถ้าลดช่องว่างไม่ได้ ความจนก็ไม่หมดไป เศรษฐกิจก็ไม่อาจเจริญได้ด้วย

4. เราควรมีแนวคิดมีแนวทางแบบบูรณาการหลายมิติเพื่อการพัฒนาสังคม แบบรอบด้าน ตามเจตนารมณ์ของคำประกาศของโคเปนเฮเกน ก่อนหน้านี้ ในปี 2004 ในการประชุมนานาชาติว่าด้วย การพัฒนาสังคม ก็มีการย้ำหลักการใหม่เช่นเดียวกันคือ ในยุคโลกาภิวัตน์ เราต้องมี global social policy และยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมแบบใหม่ ที่เน้น 2 หลักการพร้อม ๆ กัน คือ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และความยุติธรรมทางสังคม

ที่สำคัญคือ เราต้องมีกรอบแนวคิดแบบใหม่ เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเมือง ว่าด้วยการพัฒนาสังคม แต่เวลาผ่านไปแล้ว 10 ปี จากโคเปนเฮเกนจนถึงวันนี้ ยังไม่มีกรอบแนวคิด หรือ ทฤษฎีการพัฒนาสังคมแบบ รอบด้านเกิดขึ้นเลย (Comprehensive theory of social development)

ตอนที่ 3: การแสวงหาทฤษฎีการพัฒนาสังคม

ความว่างเปล่าทางทฤษฎี

ในช่วงที่ผ่านมา 50 ปี ทำไมเราจึงไม่มี conceptual framework สำหรับการวิเคราะห์ เรื่องการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการประชุมสุดยอดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมที่โคเปนเฮเกนปี 1995 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็ไม่ปรากฏให้เราเห็นเลย เราอาจมีคำอธิบายบางอย่างเกี่ยวกับความว่างเปล่าทางทฤษฎี :

1. ในอดีตที่ผ่านมา เราเน้นแต่เรื่องภาคปฏิบัติของการพัฒนาสังคมซึ่งมุ่งไปในการค้นหา

แนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนา : ทำอย่างไร จะประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศ? การพัฒนาเป็นเรื่องของ เงินทุน เทคโนโลยี เศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และ เจตจำนงค์ทางการเมือง ความสำเร็จวัดได้จากรายได้ ประชาชาติ ความอยู่ดีกินดี สุขภาพดีขึ้น การศึกษาดีขึ้น

2. ในระยะหลังๆ มีการพูดกันมากขึ้นเกี่ยวกับประชาธิปไตย สิทธิเสรีภาพ ความยุติธรรม นิติธรรม การพัฒนาสถาบันการปรับปรุงระเบียบแบบแผนต่างๆ แต่ก็ไม่มีการพัฒนาทฤษฎีอย่างเป็นระบบ

3. โดยพื้นฐานการพัฒนาเป็น กระบวนการที่มีหลายมิติ มีหลายปัจจัยเกี่ยวพันกัน ความเชื่อมโยงมีลักษณะสลับซับซ้อน ซึ่งอาจเป็นการยุ่งยากในการ สร้างทฤษฎี (Comprehensive theory) ที่ผ่านมายังไม่มีการนำเอาแนวคิดใหม่ๆ เช่น ทฤษฎี Complexity มาใช้ในการสร้างทฤษฎี การพัฒนาสังคม

4. ทฤษฎีการพัฒนาสังคม เป็นเรื่องระยะยาวไกล อาจจะไม่ทันใจสำหรับนักปฏิบัติซึ่งเน้นแต่การมองระยะใกล้เพื่อความสำเร็จอย่างทันทีทันใด การปฏิบัติการแบบนี้จึงไม่มีคิดและอนาคตมีแต่กาลเวลาแห่งปัจจุบันเท่านั้น

5. ในอดีต ในภาคปฏิบัติเราเน้นคำว่า มาตรการเครื่องมือ Action Program เราให้ความสนใจแต่เรื่อง ทุน ตลาด การผลิต นวัตกรรม เทคโนโลยีเท่านั้น แต่ไม่ได้มองที่เรื่องของ “มนุษย์” หรือ “ศักยภาพของ มนุษย์” หรือ ศักยภาพของการพัฒนาสังคม การพัฒนาที่ผ่านมาไม่ได้เอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีแบบ comprehensive social development จึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะ เราคิดแบบมิติเดียว /แยกส่วน /เน้นแต่

เศรษฐกิจธุรกิจ และเทคนิค ทฤษฎีการพัฒนาสังคม ต้องเป็นแบบองค์รวม (holistic) และมี ลักษณะแบบบูรณาการ (integrated approach) เป็นทฤษฎีความรู้ที่ผสมผสานกับ grand cosmological vision เป็นทฤษฎีที่เน้นความซับซ้อนวิเคราะห์ระบบที่มีหลายมิติ พัฒนาไปได้หลายทิศทาง (ดังที่ (CLEVELAND และ JACOBS เสนอไว้ในผลงานชื่อ Human Choice : The Genetic Code for Social Development)

แนวทางสำหรับการสร้างทฤษฎี

เกี่ยวกับการสร้างทฤษฎีการพัฒนาสังคม แบบรอบด้าน (comprehensive theory of social development) เรามีแนวทางบางอย่างที่น่าจะนำไปพิจารณาดังต่อไปนี้ :

1. ทฤษฎีเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าไม่มีสิ่งนี้ การพัฒนา สังคมก็เป็นเพียงการทดลองแบบ trial and error experimentation ซึ่งจะไม่มีวันประสบความสำเร็จ ไม่มีความก้าวหน้า ดังที่เราเห็นจาก ประสบการณ์ 10 ปีของการพัฒนาสังคม (จากการประชุมสุดยอดที่กรุง โคเปนเฮเกน จนถึงวันนี้)

2. การพัฒนาสังคม ควรมี 2 ส่วน คือ การเรียนรู้ และการประยุกต์ใช้ในภาคปฏิบัติ กระบวนการเรียนรู้มี 3 ระดับ :

- เพื่อนำมาใช้แสวงหาปัจจัยการดำรงชีพ
- เพื่อใช้ในการทำความเข้าใจกับเพื่อนมนุษย์ในสังคมของเรา
- เพื่อใช้ในการสร้างความคิดและแสวงหาความรู้ในการพัฒนาสังคม

3. ทฤษฎีคือการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ สิ่งที่เราต้องการคือ comprehensive theory of social development ที่สามารถจะวิเคราะห์ปัญหาและเสนอแนวทางการพัฒนาที่มีหลายมิติ

ทฤษฎีเป็น conceptual knowledge ชนิดหนึ่ง เราเอาไปใช้ได้เพื่อ จดมุ่งหมายบางอย่าง ทฤษฎีของเราควรเป็น unifying theory of knowledge ที่มีความเชื่อมโยงหลายสาขา แบบสหวิทยาการ

ในการวิเคราะห์ของ Cleveland และ Jacobs การพัฒนาสังคมเป็นเรื่องเกี่ยวกับศักยภาพของมนุษย์ ในการสร้างสรรค์สังคม ดังนั้น การพัฒนาสังคม จึงเป็นเรื่องซึ่งมองความไม่ฝืน ความคิดและการค้นตัวของมนุษย์ในสังคม ซึ่งพาดพิงไปถึงมิติต่าง ๆ : ความ เชื่อ ทักษะคติ ค่านิยม อุดมการณ์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม กฎระเบียบ บัณฑิตฐานทาง วัฒนธรรม ความรู้ การศึกษา สถาบันเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ไปจนถึงศาสนา และจิตวิญญาณ

ทฤษฎีการพัฒนาสังคมจึงควรเริ่มต้น จากข้อสมมุติฐานหลัก 3 ข้อ คือ :

- การพัฒนาสังคม เป็นเรื่องของศักยภาพมนุษย์ในการสร้างสรรค์สังคม
- การพัฒนาสังคมเป็นเรื่องเกี่ยวกับ กระบวน การมากกว่าเป็นเรื่องของผลผลิตของ กระบวนการ โดยเน้นความเชื่อมโยงของปัจจัยต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ แบบบูรณาการ
- การพัฒนาสังคม เกิดจากภายในสังคมเอง ไม่มีใครสามารถยึดเยียด หรือนำเข้ามาจาก ภายนอก (เช่น จากโลกตะวันตก) สังคมจะพัฒนาไปทางไหน ขึ้นอยู่กับกันว่า ผู้คนในสังคม เขามองตัวเองว่าอย่างไร ต้องการอะไร ฝืนอะไร สร้างสรรแบบไหน (มองในแง่นี้แล้ว Development is self-conception)

สรุปแล้ว สิ่งที่กำหนดการพัฒนา ก็คือ ปัจจัยที่อยู่ภายในสังคมของเราเอง : ความคิด ความรู้ และจินตนาการของคนในสังคม

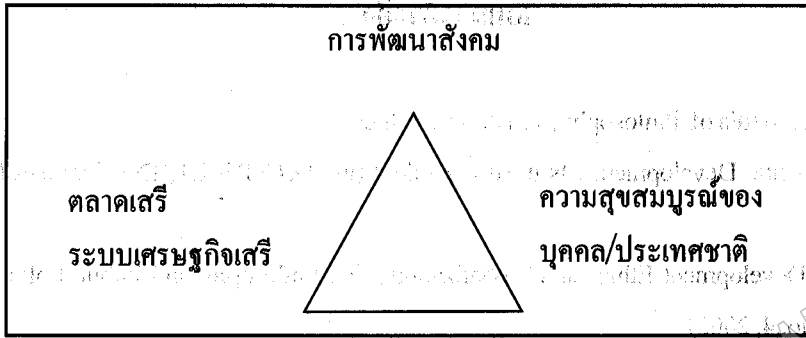
ความขัดแย้งทางแนวคิด

ข้อสำคัญข้อหนึ่งคือ ในการสร้างทฤษฎี การพัฒนาสังคม เราจะต้องขจัดความขัดแย้งทางแนวคิดให้ได้ นั่นคือ ไม่ให้หลักการต่าง ๆ มารวมอยู่ด้วยกัน โดยที่หลักการเหล่านั้นเข้ากันไม่ได้เลย ประสบการณ์จากการพัฒนาสังคม ตามแนวทางที่กำหนดไว้ในคำประกาศโคเปนเฮเกน ให้บทเรียนเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างดี

ในการประชุมสุดยอดครั้งนั้นมีการ กำหนดว่า หัวใจของการพัฒนาสังคมคือ เราต้อง ส่งเสริมให้เกิด ความยุติธรรม (equity) และความเสมอภาค (equality) ตามค่านิยม ความยุติธรรม (equity) จะครอบคลุมเรื่อง ความเสมอภาคในด้าน เงื่อนไขการดำรงชีวิต รายได้ ทรัพย์สินสมบัติ และการครอบครองทรัพยากรต่าง ๆ เป้าหมายคือ ต้อง ลดความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องเหล่านี้

ส่วนความเสมอภาค (equality) จะ ครอบคลุม เรื่องความเสมอภาค ทางด้านโอกาส ในการทำงาน การศึกษา ความเสมอภาคใน การสร้างศักยภาพเพื่อดำรงชีวิต รวมไปถึงสิทธิ เสรีภาพต่าง ๆ

หลักการทั้งคู่ ควรเกิดขึ้นในบรรยากาศ เศรษฐกิจการเมืองที่เน้นเสรีภาพ การเปิดกว้าง และการทำงานร่วมกัน ฟังดูแล้ว การพัฒนาสังคม ก็ครอบคลุมแนวคิดและหลักการที่สำคัญ ๆ ไว้หมด แต่ในขณะเดียวกันในที่ประชุม ซึ่งกลุ่ม ประเทศอุตสาหกรรมร่ำรวย มิเสียงมีอำนาจ อิทธิพลไม่น้อย ได้มีการบรรจุหลักการ “ตลาด เสรี” และ “ระบบเศรษฐกิจเสรี” (แบบทุนนิยม) เอาไว้ด้วย โดยมองว่า หลักการนี้จะช่วยให้การ พัฒนาสังคมเป็นไปได้อย่าง ประสบความสำเร็จ :

ปัญหาคือ หลักการตลาดเสรีกับความยุติธรรม (หรือความเสมอภาค) ไปด้วยกันได้ไหม? เสรีภาพของธุรกิจเข้ากับความยุติธรรมทางสังคมได้ไหม?

ประสบการณ์ 10 ปี (จากคำประกาศโคเปนเฮเกน 1995 ถึงวันนี้ 2005/06) บอกเราอย่าง ชัดเจนว่า แนวคิดการพัฒนาสังคมของโคเปนเฮเกน ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงในภาคปฏิบัติ เพราะยังพัฒนาตามแนวทางตลาดเสรีทุนนิยมโลกยังได้ประโยชน์ แต่ประชาชนต้องทุกข์ยากมากขึ้น โลกยังมีความไม่เสมอภาคมากขึ้น ความยุติธรรมทางสังคมไม่ปรากฏให้เราเห็นเลย

บทสรุป

ในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาของการพัฒนาโลก ในวงการวิชาการ การวางแผนและองค์การระหว่างประเทศที่เสนอยุทธศาสตร์พัฒนาแนวต่างๆ เราได้พบว่า ในระยะแรกๆ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา ล้วนแต่มุ่งไปทางภาคปฏิบัติที่เน้นแต่ด้านเศรษฐกิจ ธุรกิจ การเงิน และการสร้างวัตถุ/เทคโนโลยี ปัจจุบันก็ยังคงเป็นเช่นนี้ แต่ได้มีการสร้างวาทกรรมใหม่ ๆ เข้ามาเสริมยุทธศาสตร์หลัก เช่น แนวคิดการพัฒนาสังคม

จากคำประกาศโคเปนเฮเกน 1995 หรือแนวคิดของธนาคารโลก “ความยุติธรรมกับการพัฒนา” (World Development Report 2006, Equity and Development) แต่แนวคิดเหล่านี้ ไม่ได้มีผลอะไรเลยในภาคปฏิบัติ โลกของเรายังคงหมุนไปตามตรรกะของตลาดเสรี ธุรกิจเสรี และโลกาภิวัตน์เหมือนเดิม

บางทีเราอาจจะต้องเห็นด้วยกับข้อสรุปและจุดยืนของนักคิดใหม่ๆ ที่อยู่ในสำนัก Post-Development ซึ่งบอกว่า เราต้องทำการเคลื่อนไหว สังคมไปในทิศทางที่ทำให้เราหลุดพ้นจาก “การพัฒนา” โดยสร้างความรู้ใหม่ วาทกรรมใหม่ขึ้นมาต่อต้านความรู้และวาทกรรมของทุนนิยมโลก ซึ่งกำลังแผ่อำนาจอิทธิพลไปทุกหนทุกแห่งเพื่อ ครอบครอง และควบคุมโลกของเรา

เอกสารอ้างอิง

- The Internet Encyclopedia of Philosophy, Aristotle : Ethics
- D.. GOULET. Authentic Development : Is it Sustainable ? (in : D. GOULET, Development Ethics, 2ed, 1995)
- D. A. CROCKER, Development Ethics and Globalization, (in : Philosophy and Public Policy Quarterly, Vol. 22, No. 4, 2002)
- D.A. CROCKER, Toward Development Ethics, (in : World Development, Vol. 19, 1991)
- E. FROMM, TO Have or To Be ? (London : Abacus 1976)
- J.R. ENGEL, J.G. ENGEL, eds. Ethics of Environment and Development, (London : Bellhaven Press 1990)
- IMF, OECD, UN, WORLD BANK, A Better World for All Program towards the International Development Goals, (UN 2000)
- International Forum for Social Development, Equity, Inequalities and Interdependence, (NY 2004)
- A. SEN, Development as Freedom, (New York : A.A. Knopf, 2000)
- J. Schnurr, S. Holtz, eds. The Corner of Development : Integrating Environmental Social and Economic Policies, IDRC 1998
- UN, Commission for Social Development, Chair's Summary of the High-Level Roundtable Discussions
- UN, The Millennium Development Goals Report 2005
- UN, Commission for Social Development, Report on the forty-third session, 20 Feb. 2004 and 9-18 Feb. 2005, (10-year review of the world summit for social development)
- ESCAP, The Feasibility of Achieving the Millennium Development Goals in Asia and the Pacific (Ch. 3 in : Economic and Social Survey 2002)
- H. CLEVELAND, G. JACOBS Human Choice : the Genetic Code for Social Development, (World Academy of Art and Science 1999)